

ДИСКУСІЯ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ З ПРИВОДУ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ІНСПЕКЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

У статті висвітлено погляди вчених рад вітчизняних університетів, попечителів навчальних округів, науково-педагогічної громадськості кінця ХІХ – початку ХХ століття на проблему реформування інспекції зі студентських справ у вітчизняних університетах.

Ключові слова: інспекція, попечитель, проректор, реформування.

В статье отражены взгляды ученых советов отечественных университетов, попечителей учебных округов, научно-педагогической общественности конца ХІХ – начала ХХ века на проблему реформирования инспекции из студенческих дел в отечественных университетах.

Ключевые слова: инспекция, попечитель, проректор, реформирование.

In the article the looks of scientists of advices of domestic universities, popechiteliv of educational districts are reflected in the article, scientifically pedagogical to end public ХІХ – to beginning of ХХ age on the problem of reformation of inspection from student businesses in domestic universities.

Key words: inspection, popechitel', prorector, reformation.

Актуальність і ступінь розробки проблеми. Докорінне реформування вищої освіти нерозривно пов'язане з оптимізацією системи управління. Одним із шляхів реалізації поставленого завдання є цілеспрямована й спеціально організована діяльність окремих структурних підрозділів у системі роботи вищих навчальних закладів, що має на меті не лише забезпечення набуття системи знань, але й формування основних суспільних та моральних норм, ідеалів, принципів, цінностей, правил поведінки студентської молоді.

Аналіз історико-педагогічних джерел із проблеми дослідження засвідчив, що питання місця й ролі інспекції зі студентських справ у системі університетської освіти досліджуваного періоду знайшли відображення в роботах А. Андрєєва, А. Іванова, Г. Косінової, Ф. Петрова, С. Посохова, Т.

Стоян та ін. Однак, названі автори в межах загального аналізу стану університетської освіти лише побіжно давали оцінку щодо діяльності інспекції у вітчизняних університетах упродовж XIX ст.

Мета статті – висвітлити погляди й пропозиції вчених рад вітчизняних університетів, попечителів навчальних округів, науково-педагогічної громадськості кінця XIX – початку XX століття щодо реформування інспекції зі студентських справ у вітчизняних університетах.

Виклад основного матеріалу. Схвалений 1884 р. університетський статут проводив реакційні принципи в питаннях управління, була втілена ідея адміністративного контролю над усім внутрішнім життям. У тому числі статутом було передбачено розширення функцій інспекції зі студентських прав. Згідно зі ст. 46 названого статуту зазначалося, що інспектор студентів призначається на посаду міністром народної освіти, на підставі подання попечителем навчального округу. Він, хоча і підкорявся в своїх діях ректорові, виконуючи його законні вимоги, проте перебував під безпосереднім керівництвом попечителя (ст. 47). Про всі випадки порушення правил студентами останній мав доповідати попечителю, як своєму безпосередньому керівнику і лише доводив до відома ректора інформацію про вчинені дії [3, с.5].

Названі положення виражали недовіру уряду не лише до професорської колегії, яка втратила надане їй статутом 1863 р. право обирати інспектора або проректора, але й до призначеного урядом ректора. Так, в «Інструкції для інспекції», що набула чинності 16 травня 1885 р., зазначалося, що інспектор в межах своєї влади має діяти самостійно і на свій розсуд. У випадках порушення природного перебігу університетського життя, інспектор, на передбачувані їм розпорядження, «має запитувати попередньо згоду ректора і підкорятися в своїх діях останньому, виконуючи всі законні його вимоги, доки попечитель не визнає за краще перейняти на себе безпосереднє керівництво діями інспекції» (§ 22 – 24).

Вищезазначене свідчить, що стосунки між ректором і інспектором не були визначені чітко. На практиці ця невизначеність створювала двовладдя в університеті і призводила до послаблення влади ректора.

При дії статуту 1884 р. інспекція відігравала роль «чужорідного тіла» в університетському житті, по-перше, внаслідок існуючого порядку заміщення посади інспектора і його помічників, по-друге, – внаслідок того, що згідно зі ст. 47 статуту 1884 р. інспектор безпосередньо підпорядковувався попечителю, а не ректорові університету і нарешті, по-третє – тому, що, всупереч ст. 30 § III, і 13 статуту 1884 р., існуюча інструкція для інспекції набула юридичної сили без попереднього її обговорення в учених радах вітчизняних університетів.

Як свідчать результати проведеного дослідження, істотні недоліки організації інспекції позначалися й на її функціях. Будучи поставленою поза будь-яким зв'язком з професорською колегією, інспекція фактично перетворилася на орган нагляду не лише за студентами, але й за професорами.

Названі чинники викликали до життя потребу реформування інспекції. Це питання було винесено на обговорення у 1902 р. колишнім міністром народної освіти генерал-ад'ютантом П. Ванновським. В обговоренні цього питання взяли участь учені ради вітчизняних університетів, попечителі навчальних округів, науково-педагогічна громадськість.

Показово, що у питанні про недоліки роботи інспекції в думках як рад університетів, так і попечителів навчальних округів панувала вражаюча однаковість, (за винятком попечителя Одеського навчального округу Т. Сольського), що «університетська інспекція в нинішньому її вигляді не відповідає своєму призначенню і завданням університету» [4, с. 3]. При цьому піддавалися критиці як-мотиви, покладені укладачами статуту 1884 р. в основу як діяльність інституту інспекції, так і її організації та функцій.

Колегії учених рад вбачали в університетській інспекції плід урядової недовіри до них. Ця недовіра – виражалася, перш за все, в тому що нагляд за студентами було доручено особам, стороннім університету. Так, рада Новоросійського університету, звертала увагу на те, що діюча інспекція, «чужа університету по духу і є чисто формальною за своїми завданнями. Вона створила умови у недовірливому відношенні професорів зі студентами і цим зумовила для них небажане спілкування з останніми» [4, с 4]. На переконання ради Харківського університету, «запровадження управління інспекторів зі

сторонніх осіб не призвело не лише до порядку в університетах, але й до належного спокою; не дивлячись на волю інспекторів і навіть подекуди вдалий вибір осіб, стосунки між інспекторами і студентами залишалися ворожими.

Разом із цим, зазначалося, «що система нагляду за студентами, яка діє нині, стала головною винуватицею студентських виступів останніх років. Як установа чисто формальна, інспекція втратила колишнє значення і владу».

Водночас у висновках учених рад зазначалося, що інспекція викликає озлоблення студентів, оскільки вона діє чисто поліцейськими засобами.

Зокрема, члени ради Новоросійського університету всупереч особливостям національного родинного виховання, акцентували увагу на тому, що інспекція опускаючи значення зовнішності і манер, прагнула побороти дріб'язковою строгістю своїх правил особливості громадського середовища. Принижуючи до образливих дрібниць свободу молодих осіб, інспекція розглядала всіх студентів як осіб політично неблагонадійних і таких, що потребують нагляду. Як установа виключно поліцейська, сучасна інспекція не в змозі впливати на студентів, унаслідок чого вона виявляється безсилою попередити хвилювання і припинити їх [4, с. 6].

Негативні тенденції діяльності інспекції, на думку, членів ради Київського університету, обумовлені й тим, що «інспекція поставлена незадовільно відносно самої суті своєї діяльності. Статут 1884 р. й «Інструкція...» (1885р.) не визначали для інспекції жодних функцій педагогічного характеру, а мали на меті лише один зовнішній нагляд за поведінкою студентів» [4, с. 7]. У висновку останньої зазначалося, що «участь інспектора в розподілі стипендій, що керується лише міркуваннями зовнішньої шанобливості і справності претендентів, має на них сумнівний етичний вплив» [4, с. 8]. До того ж, «нечітке визначення статутом 1884 р. завдань інспекції на практиці призвело до того парадоксального явища, що посаду інспектора та його помічників в більшості займали особи, які закінчували свою службову кар'єру в гімназіях і вступали лише на короткий термін до університетської інспекції. Поза сумнівом, що такого роду контингент, хоча і володів певним досвідом у справі виховання дітей і підлітків, але не завжди мав досвід роботи з молоддю» [4, с.

8].

З огляду на зазначене, професорські колегії вітчизняних університетів виступили з такими пропозиціями з приводу реформування інституту інспекції:

- замінити інспекцію таким органом, який міг би виконувати функції піклування, етичного впливу на студентів в цілях упорядкування університетського життя;

- обумовити необхідність покладання функцій нагляду за студентами цілком або частково на осіб, обраних зі складу професорської колегії;

- відновити ст. 63 і 67 статуту 1863 р., що надавали радам університетів право обирати інспекторів та їх помічників виключно з осіб, які закінчили курс вищих навчальних закладів;

- відмінити ст. 47 статуту 1884 р., що встановлювала безпосереднє підпорядкування інспектора попечителю і разом з тим підпорядкувати його безпосередньо ректорові університету;

- надати радам університетів право укладати інструкцію для інспекції з тим, щоб остання затверджувалася міністром або попечителем навчального округу;

- привести ст. 40 статуту 1884 р. у відповідність зі ст. 50 статуту 1863 р., в якій зазначалося, що інспектор бере участь в засіданнях лише зі студентських справ;

- скоротити кількість помічників проректора або інспектора (до 5 осіб). У разі ж, якщо буде визнано доцільним надати право визначення кількості таких помічників радами університетів, слід, у зв'язку з відміною ст. 51 статуту 1884 р., закріпити за радами клопотання про перерахування коштів із залишків штатних;

- замінити служителів інспекції розсильними або сторожами при інспекції, з тим, щоб їм не доручалися жодних функцій нагляду за студентами;

- скасувати ст. 48 статуту 1884 р. в якій говорилося про нагляд інспекції за поведінкою студентів поза стінами університету;

- регламентувати питання участі інспекції у призначенні студентам стипендій, оскільки назване питання регулюється не статутом, а інструкціями,

що укладаються радами університетів.

У пропозиціях ректорів звучала думка про те, що слід не знищувати, а лише упорядкувати нагляд за поведінкою студентів. З огляду на це, виявляється, бажаною заміна інспекції будь-якою іншою установою. В силу цілого ряду умов нагляд за студентами не може обмежуватися лише управлінськими функціями, моральної взаємодії та впливу на них, тому вони пов'язані з поліцейськими функціями, які навряд чи можуть бути доручені особам, які обираються з професорів. У разі виникнення безладу професор не може взяти на себе таких доручень, наприклад, складання списку осіб, які приймали участь в будь-якій недозволеній участі, при цьому йому довелося б проводити всі навчальні години в університетських коридорах. Нарешті і в тихий час, внаслідок різноманіття студентських справ, йому довелося б приділяти багато часу, що недобре б відобразилося б на його навчальній діяльності та на навчальних заняттях. До цього слід додати, що поєднання в особі професора виховної функції та поліцейської дискредитувало б в очах студентів не лише професора, але й саме звання «професор».

Так, наприклад ректор Санкт-Петербурзького університету, зазначав, що інститут інспекції в нинішньому її вигляді представляється абсолютно незадовільним, проте, заміна інспектора виборним проректором, а тим більше – заміна інспекції колегіальним органом не є бажаною. До тих пір, поки нагляд за поведінкою студентів буде пов'язаний з тими або іншими поліцейськими функціями, доручення такого нагляду професорами представляється абсолютно небажаною. У той же час ректор наголошував, що при дії проєктованого статуту, нагляд за поведінкою студентів змінить свій характер, і заміна інспектора проректором стане не лише можливою, але навіть і бажаною [4, с. 17].

Висновки. Результати наукового пошуку дають підстави для висновку, що на межі XIX – початку XX ст. щодо реформування інституту інспекції у вітчизняних університетах набуло особливої актуальності, оскільки в умовах дії статуту 1884 р. названа установа сприймалася у негативному вимірі. З метою усунення недоліків у роботі інституту інспекції вчені ради університетів,

ректори, педагогічна громадськість пропонували запровадження таких заходів: в цілях упорядкування університетського життя, замінити інспекцію, таким органом, який би впливав на студентів, не знищувати, а лише упорядкувати нагляд за студентами.

Література:

1. Бузескул В. П. История Харьковского университета при действии устава 1884 г. (с 1884 до 1905 гг.) / В. П. Бузескул. – Х.: Тип. Дарре, 1905. – 89 с.

2. Доклад комиссии, избранной Советом Императорского Харьковского университета для ответа на вопросы, предложенные Министерством Народного Просвещения об изменении устава 1884 г. – Х.: Тип. Зильберберга, 1901. – 132 с.

3. Общий Устав Императорских Российских университетов. – СПб., 1884. – 98 с.

4. Трубецкой Е.Н. Доклад профессора Е.Н.Трубецкого по вопросу о преобразовании инспекции в высших учебных заведениях (вопрос 18) / Е.Н.Трубецкой. – СПб., Тип. М-ва внутр. дел, 1902. – 22 с.